

Надежда ХРИСТОВА (ВТУ „Св. св. Кирил и Методий”, България)

**ОБЩЕСТВО И ЦЪРКВА В ИСЛАНДИЯ ПРЕЗ XI–XII В. –
ЕДИН ИНТЕРЕСЕН ФЕНОМЕН**
(според „Закони на сивата гъска”)

**SOCIETY AND CHURCH IN ICELAND IN THE 11TH–12TH
CENTURIES – AN INTERESTING PHENOMENON**
(according to *Grágás*)

This paper studies the relations between the Icelandic Church and the Icelandic society in a period when no state system functioned on the island – the period of the Icelandic Commonwealth. This medieval Icelandic state had a unique structure. At the national level, the General Assembly, the Althing was both court and legislature. There was no king or other central executive power. Iceland was divided into numerous geographical districts – *goðorð*, which were inhabited by clans or alliances run by chieftains called *goðar*. The chieftains provided for defence and appointed judges to resolve disputes between *goðorð* members. Membership in a *goðorð* was an individual's decision, and one could, at least theoretically, change his allegiance to a *goði* at will.

Icelandic court system included *goðorð* courts, higher-level courts, leading up to the four regional courts of the Four Quarters of Iceland. The Althing created a national Fifth court, as the highest court of all.

At the Conversion of Iceland in 999 or 1000, the Althing decreed in order to prevent an invasion from Norway that all Icelanders must be baptized, and forbade the public celebration of pagan rituals.

In 1117 the Icelandic laws were put into writing, and this written code was later referred to as the Gray Goose Laws (*Grágás*). These laws remained in force until 1271–1273 at which time the Ironside Laws based on Norwegian laws were adopted.

The Commonwealth lasted until 1262 when the internal struggles of the Sturlung Era led to the signing of the Old Covenant in 1262, which brought Iceland under the Norwegian crown.

After studying the church organization in Iceland, the punishments for breaking church laws and the system of inflicting those punishments on the basis of the text of the Christian Laws Section of *Grágás* the author has arrived at the conclusion that social control over the Church in Iceland during the Commonwealth period was very strong and effective. At the same time Icelandic society exerted great efforts to make its members good Christians.

Keywords: Icelandic Commonwealth, Icelandic Church, *Grágás*, the Althing.

Смята се, че първите заселници в Исландия били ирландски монаси, които прекарвали известни периоди от време на острова от VIII в. нататък, но престанали да го посещават, когато от 870 г. започнало постепенното усядане на преселници норвежци¹. Първият известен заселник в Исландия бил Ингоулвюр Артнарсон, който през 874 г. се настанил в района на днешен Рейкявик. Той бил последван от нови заселници и през следващите около 60 години броят им достигнал около 30 000 души. Така годините до 930 са известни в исландската история като период на заселване или „век на колонизация“ (Barden 2010: 1).

До XIII в. в средновековна Исландия функционирала самобитна политическа система, ефективно контролирана от обществото. Целта на настоящата статия е да представи взаимоотношенията на Църква и общество в условията на липсваща държавна организация. Проучването се основава на информация, почерпена от исландския законник *Grágás* („Законали сивата гъска“) и на трудовете на едни от най-големите познавачи на исландското Средновековие.

Когато в исландските саги се упоменава произходът на заселниците, се говори главно за скандинавци и в редки случаи – за хора с друг произход. Последните вероятно са били роби, главно келти. В *Landnámabók* („Книга за заселването“) също се споменава, че някои от заселниците били пристигнали от Британските острови и Ирландия и че били със скандинавски или ирландски произход. Някои историци предполагат, че много от заселниците са били по-скоро датчани, отколкото норвежци. Според Б. Солвасон не би могло да се направи каквото и да било предположение за действителния етнически състав на населението на Исландия по онова време (Solvason 1991: 31). Анализирайки информация от различни източници обаче Г. Карлсон отбелязва, че макар и вероятно някои от заселниците да са били с келтски произход, наложилият се на острова исландски език ясно показва, че културата на мнозинството е била норвежка. (Karlsson 2001: 14).

До 930 г. основната част от ограничената по количество обработваема земя на острова била разпределена между новозаселилите се. Още преди 930 г. възникнали местни общности, т.нар. *Hreppar*. В *Landnámabók* се казва, че заселниците се установили в една или друга от тези териториални общности³. Й. Йоханесон смята, че *Hreppar* възникнали на базата на местните тингове или енории и всяка такава единица включвала поне 20 тинг-фермери, т.е. фермери членове на местното събрание (тинг) (Jóhannesson 1974). Впоследствие броят на *Hreppar* се увеличил и те вероятно обхванали целия остров. Според някои изследователи тези общности били сформирани, за да поемат социалните функции, които преди това изпълнявали семейството и родът (Solvason 1991: 36). Основна функция на *Hreppar* била осигуряването на прехраната на онези бедни членове на общността, които нямали роднини, които да се погрижат за тях. Все пак трябва да се отбележи, че законите задължавали семействата да се грижат за членовете си, а *Hreppar* трябвало да поемат тази отговорност,

ако дадено семейство не можело да го прави или семейство въобще липсвало. Първоначално комитетите от членове на местните общности разпределяли бедните членове на общността по стопанствата в зависимост от имотното състояние на последните. След християнизацията на острова всяко общност получила приходи, с които пряко да се грижи за бедните. Споменатите комитети били съставени от по петима глави на домакинства, избрани от всички стопани, членове на общността. Освен грижата за бедните тяхно задължение било да наказват онези членове на общностите, които нарушавали обичайното право или не изпълнявали задълженията си. Друга функция на *Hreppar*, тази, която би могла да обясни първоначалното им възникване, била да организират използването на летните пасища (Solvason 1991: 36).

В историята на Исландия периодът от 930 до 1264 г. е известен като период на Исландската република (Solvason 1991: 27). Й. Йоханесон нарича Исландия от този период Старата исландска република (вж. Jóhannesson 1974). Други предпочитат да използват наименованието Свободната държава или Старата исландска свободна държава (вж. Yuock 1990).

Сагите описват исландското общество от онова време като общество без администрация, без централна или изпълнителна власт. Според О. Вестейнсон властовите структури в него били нестабилни и обикновено напълно хаотични в действията си. (Vésteinsson 2000: 1). Все пак, макар че средновековна Исландия трудно би могла да бъде наречена държава, нейното общество без съмнение било общност с установена форма на управление. Според широко приетото мнение тази общност се оформила около век след като първите заселници се установили на острова (Vésteinsson 2000: 4–5).

Посочената от хрониста от XII в. Ари Торгилсон⁴ година на учредяване на общо за целия остров събрание, Алтинг, в долината Тингвелир, е 930. Алтингът притежавал законодателна и съдебна власт. Той е смятан за най-стария парламент в света, който, макар и с прекъсвания, съществува и до днес (Vésteinsson 2000: 5; Сверисон 2001: 174–175). С възникването на Алтинга били установени исландската правна и съдебна система и започнала историята на Исландската република.

Историята за създаването на Алтинга е разказана от Ари в неговата *Íslendingabók*. Според автора местни първенци – годар (*goðar*) решили да организират общо събрание на хората от всички населени места. В изпълнение на плановете си те изпратили мъж на име Улфлътур в западна Норвегия, за да изучи тамошния закон. Ари твърди, че през 930 г. тези хора се събрали в Тингвелир (Равнината на тинга)⁵ и основали Алтинга. По общото мнение Улфлътур изрецитирал законите, които бил наизустил, и първенците подбрали част от тях, които станали „Нашите закони“ (Solvason 1991: 37).

Според Ари около 965 г. страната била разделена на юрисдикции посредством общоприета реформа (Vésteinsson 2000: 5). Цялата заселена територия

била обособена в четири четвъртини, които били разделени на тринадесет области с пролетни местни събрания (четири в Северната четвъртина и по три във всички други). В рамките на всяка област на пролетно събрание имало по трима първенци (*goðar*), всеки от които контролирал територия, наречена годорд (*godord*). Общо в цяла Исландия имало 39 такива първенци. Тяхната власт се облягала на хората им, наречени тингмен (*þingmenn*), които били свободни да променят обекта на своята преданост, ако пожелаяли. Всеки глава на домакинство, разполагащ със средства над определен лимит, бил задължен от закона да се присъедини към хората на някой от първенците, т.е. към неговите тингмен. Те били задължени да участват в заседанията на събранията или да споделят разходите на онези, които участвали. Обикновено всеки такъв глава на домакинство смятал за най-разумно да се присъедини към най-близо живеещия първенец – годи (*goði*), но поне на теория тези отношения били свободни и обстоятелствата или интереси можели да накарат глава на домакинство да предостави подкрепата си на първенец от друга част на страната. В тези клиентелистски отношения всеки член на домакинство следвал избора на главата на домакинството. Ако средно хората на един първенец били малко под или над стотина глави на домакинства, става ясно, че всеки опит за политическо доминиране бил неосъществим без формирането на съюзи и сътрудничество (Foote 2003: 18).

В съвременната исландска историография се налага тезата, че годорд не са били необходимо условие за притежаване на местна власт, а само гаранция за правото на представяне в Алтинга (Vésteinnsson 2000: 9). Макар първенците да били учудващо много на брой (39 към края на X в.) и биха могли да бъдат наречени олигархия, тяхната социална група поддържала консенсусно равновесие и от редиците ѝ не се издигнал нито един лидер или знатна фамилия (Foote 2003: 18).

Законите, които Улфлётр изрецитирал, били достатъчни за формирането на завършен кодекс и конституция на републиката. Освен това Алтингът избрал Съдебен съвет, в който влезли 36 първенци, като към всеки от тях били прикрепени по двама съветници. Съдебният съвет решавал кое имало силата на закон, какви промени в законите трябвало да се направят и какви изключения от закона били допустими. Освен това той избирал единственото длъжностно лице в републиката – т.нар. Рецитатор на закони. Неговото задължение било да рецитира всяка година конституцията и кодекса със закони през тригодишния си мандат. Освен това той трябвало да дава разяснения по въпроси, засягащи законите, но не е ясно дали лично е имал право на глас относно това кое е закон. (Solvason 1991: 37–38).

Както изяснихме, първенците оформяли ядрото на Съдебния съвет. Те определяли съдиите, които заседавали в съдилищата, създадени към събранията, но участието им в съдебния процес било ограничено и те били също

толкова подвластни на закона, колкото бил всеки друг индивид. Нещо повече, съгласно със закона било обявено всеобщо равенство. При много случаи на закононарушения била предвидена т.нар. „лична компенсация”, дължима на потърпевшия от страна на виновника, без оглед на предвиденото от закона наказание, и тази сума била еднаква за всеки свободен човек – сумата за годи не била по-висока от тази за обикновен член на домакинство. Това, разбира се, не означавало, че индивидите не били оценявани различно, когато нещата стигнали до арбитраж и частно споразумение, а много случаи без съмнение били уреждани по този начин (Foote 2003: 19).

Местните общности (*Hreppar*) можели да изработват собствени норми, стига те да не влизали в противоречие с приетото на Алтинга (Foote 2003: 18).

След основаването на Алтинга законодателно-съдебната система в Исландия получила следната структура: в отделните населени части на острова функционирали местни тингове, т.нар. вортингове. Всеки един от тях представлявал събрание на трима местни първенци и техните хора. Над тях се надграждали т.нар. четвъртични тингове, в които се събирали по девет местни първенци с хората си. Най-високо в тази йерархия стоял Алтингът с неговия Съдебен съвет. Такава била „официалната” структура на съдебната система или поне Ари твърди това в *Íslendingabók*. В много отношения тази система била силно децентрализирана, с изключение на това, че на всички нива се подчинявала на един и същ кодекс – Нашия закон (Solvason 1991: 38). През 1004–1030 г. бил създаден т.нар. Пети съд, който играел ролята на последноинстанционен (Vésteinsson 2000: 5).

Смята се, че с приемането на християнството през 999/1000 г. и със създаването на Петия съд исландската политическа организация придобила окончателната си форма, която се запазила до XII в., когато започнала да се разпада. Записаните главно през XIII в. саги дават информация за това, че през XII и XIII в. исландското общество преживявало фундаментални промени. През 1220–1262 г. страната преминала през период на изключително остър конфликт, т.нар. епоха на Стурлунгите, довела до окончателния колапс на местния политически и правен ред, функционирал повече от три века, и до обединението с Норвегия през 1262–1264 г. (Vésteinsson 2000: 1, 5). В Исландия започнала борба за богатство и власт, която постепенно ескалирала и това накарало исландците да приемат норвежкия крал и представителите му като гаранتي за мира в страната (Solvason 1991: 28).

За исландската правна система било характерно това, че наказанието за дадено закононарушение било строго определено и средствата за доказване на вина – установени. Когато било уместно, било разрешено представянето на доказателства за защита. Случаите, които по необходимост били предшествани от оповестяване и/или призоваване, били изслушвани пред състав от номинирани съдии. Факти се доказвали с помощта на свидетели, които можели да дадат

информация, защото били видели или чули нещо. Оправдаването въз основа на свидетелски показания обаче било слабо застъпено в исландските съдебни процедури. Основният използван механизъм в правораздаването била присъдата, произнасяна от жури от съседи – пет или девет на брой, в зависимост от характера на казуса. Всеки участник в процеса полагал клетва. Изключително внимание се отделяло на правилната подготовка на изслушването. Задължително било присъствието на свидетели на всеки етап на процедурата (Foote 2003: 11).

Прилагането на Божи съд било силно ограничено в Исландия – индивидуалните двубои като начин за установяване на право били отменени скоро след приемането на християнството. Съдиите в исландските съдилища били многобройни, вероятно 36 в съдилищата към Алтинга и обикновено по 12 в другите съдилища. На тях можели да им искат отвод по най-различни поводи и можели да ги заменят при необходимост. Съдебните решения изисквали голямо мнозинство, но не и пълно единодушие (Foote 2003: 19).

Съдиите нямали право на лична преценка: ако установените процедури били следвани правилно, присъдата в съгласие със закона трябвало да последва неизбежно, както нощта следвала деня. Стандартните наказания в исландската съдебна система били глоба от три марки, временно изгнаничество⁶ и пълно (или постоянно) изгнаничество⁷. При случаите от частен характер били определени разнообразни наказателни плащания, например при неизпълнение на задължения или проява на непокорство (Foote 2003: 11).

Кой и как налагал наказанията? В законите са определени правилата за заплащането на глоби и за действията на съдилищата по конфискациите при случаи на осъждане на пълно изгнаничество, както и наказания за различни нарушения. Но в Исландия нямало изпълнителен орган, който да се задейства в случай на неизпълнение на задължения или открито неподчинение. Това може поне отчасти да обясни възпиращата суровост на предвидените в законите наказания. Глобите не били непременно прекалено високи, но задължителното наказание за много закононарушения било конфискация на имуществото и тригодишно изгнаничество – доста тежко наказание (Foote 2003: 19). Също така дифузият характер на съдебната власт в страната и липсата на постоянни съдийски колегии могат да обяснят факта, че исландците на ранен етап развили законите си така детайлно и с такава педантична прецизност (Foote 2003: 20).

През 1117 г. Алтингът взел решение всички закони, дотогава рецитирани в събранието, да бъдат записани, и последвало съставянето на кодекса *Grágás* („Закони на сивата гъска“) (Karlsson 2001: 1–2). Започнало записването върху пергамент на отделни раздели от действащото по онова време исландско право (Vésteinsson 2000: 5). Тези закони останали в сила до началото на 70-те години на XIII в., когато били приети т.нар. „Железни закони“, основани на норвежките закони (Barden 2010: 1–2).

Макар че *Grágás* представлява систематично структуриран кодекс, всъщност не е единен корпус със закони, тъй като се основава на около 130 ръкописа и фрагменти от ръкописи, съставени през различни години (Barden 2010: 2). Гунар Карлсон отбелязва, че до наши дни *Grágás* се е съхранил в два ръкописа, като и двата са повече от столетие по-късни от времето на първата кодификация. Текстовете им съвпадат само частично и вероятно са се променили значително за времето след съставянето на първоначалния вариант на кодекса. В резултат запазеният текст на закона носи само бледи следи от устната традиция (Karlsson 2001: 21–22). Тези ръкописи представляват два обемисти сборника със закони, оформени в два красиво изработени кодекса, познати респективно като *Konungsbók* („Кралска книга“) от Старата кралска колекция от Копенхаген и *Staðarhólsbók* от колекцията на Копенхагенския университет, записани през последната трета на XIII в. Не е известно къде е била извършена редакторската работа по двете колекции, от които е познат *Grágás*, но очевидно това е станало в скриптории, които са разполагали с копия на законодателни текстове. Тези копия без съмнение се различавали по качество и обем и повечето от тях вероятно били копия на копия, на копия, макар че понякога езикът на съхранили се текстове предполага връзка с образец от XII в. (Foote 2003: 9–10).

Текстовете на *Grágás* не представляват просто записано обичайно право. Те не са и сбирка от трактати, написани от мъже с подготовка в областта на правото, нито имат връзка със закони, сътворени от съдии. Огромната част от нормите, включени в този законодателен кодекс, в основата си представлявали позитивно законодателство, зад което стоял авторитетът на Съдебния съвет (Foote 2003: 12).

Кодексът *Grágás* включва „Раздел за християнския закон“, „Раздел за процедурите в събранието“, „Раздел за третиране на убийство“, „Списък с вергелди“, „Раздел за рецитиращия законите“, „Раздел за Съдебния съвет“. За „Раздел за християнския закон“ със сигурност може да се твърди, че още с приемането си е бил в писмена форма. Той бил структуриран и записан от епископите на Скалахолт и Холар, които се консултирали с архиепископа на Лунд⁸. Следва също да се отбележи, че макар че този раздел с норми има църковен произход, той все пак съдържа закони на исландската земя и процедурите и наказанията, които са предвидени в него, са същите, които се прилагали в обикновените исландски съдилища както по отношение на нарушаването на свещенически задължения, така и по отношение на закононарушения на светски лица (Foote 2003: 14). Във формата, в която ни е познат, законникът *Grágás* бил изработен след покръстването. Нормите в него са закони на християнска страна: църковният календар внимателно се спазва, каноничните забрани за родство и сродство при брак се прилагат напълно, епископът има последната дума при разрешаването на различни семейни проблеми, духовното родство

дава основание за отзоваването на съдии, клетви се полагат върху свещена книга или кръст и пр. (Foote 2003: 20).

Покръстването на исландците е едно от странните събития в историята на християнското мисионерство⁹. През 999 или 1000 г., без особена принуда или помощ отвън, на ежегодния Алтинг исландците решили да станат християни (Vésteinsson 2000: 17). Най-важната информация за покръстването се съдържа в произведението на Ари Торгилсон. Както отбелязва Г. Карлсон, в неговата „Книга за исландците“ е представена относително подробна, реалистична и безпристрастна история за приемането на християнството след всеобщо съгласие, постигнато в Алтинга (Karlsson 2001: 33). Исландските наративни извори не съдържат информация за сериозни религиозни проблеми през XI в. или покъсно. В писаните закони забраните срещу езически религиозни практики са лаконични и не изглеждат особено важни. Според Г. Карлсон приемайки християнството исландците се предпазили от намесата на норвежките крале в делата им. Макар че в Северна Европа през епохата на викингите християнизацията и консолидацията на кралската власт вървели ръка за ръка, в Исландия тези два процеса не съвпаднали. Християнството било допуснато на острова, но не и кралската власт заедно с него, въпреки че норвежките крале традиционно упражнявали значително влияние в страната както поради норвежкия произход на повечето исландци, така и поради зависимостта на острова от търговията с норвежките пристанища (Karlsson 2001: 36–37).

След приемането на християнството в Исландия частни лица започнали да строят църкви и да им даряват доходоносни имоти, за да посрещат разходите си. Хората, на територията на чиито стопанства били изградени храмове, не били наричани техни собственици, а пазители, но в много случаи действали като собственици (Karlsson 2001: 39).

С приемането на християнството статутът на годар не се променил и властта им не намалала, а вероятно дори се засилила поради факта, че често църкви били изградени в техни имоти и те или членове на семействата им ставали пазители на храма или свещеници. Според Г. Карлсон чисто исландската традиция първенци да се обучават и ръкополагат за свещеници била продължение на традиционната роля, която годар играели в езическите времена – да изпълняват жреческите функции в основните церемонии по почитането на езическите богове. След християнизацията те просто сменили боговете си, но запазили обществената си роля, доколкото било възможно (Karlsson 2001: 40). На подобно мнение е и Йон Видар Сигурдсон (вж. Sigurðsson 1999: 185–188). Тази традиция отряла през първата половина на XIII в., било поради намалелия интерес на годар, било поради кампанията срещу тази практика, подета през 90-те год. на XII в. от исландските епископи (Karlsson 2001: 40)¹⁰.

Когато пазител/собственик на църква или неин настоятел не желаел да се отдаде на свещеническо поприще, той осигурявал действащ свещеник за

храма си. Понякога човек с такава отговорност се уговарял с беден младеж, който бил готов да бъде обучаван за свещеник. В замяна на обучението и издръжката си младият човек оставал до края на живота си като свещеник в храма на благодетеля си. Такива свещеници вероятно не се радвали на особено уважение. Ако такъв свещеник избягал, собственикът на земята, фермер или първенец, можел да изиска връщането му като на избягал роб. Тази практика изчезнала към XII в. (Yuock 1990: 143–144).

Друга категория свещеници били онези, които действали като частни капелани. Те били свободни хора с необходимото религиозно образование, които се наемали като свещеници. Срещу възнаграждение, включващо и осигуряване на покрив и храна, те поемали ангажимента да се грижат за една или няколко църкви. Такъв свещеник обикновено ставал член на домакинството на собственика на църквата и вероятно не бил съвсем самостоятелен в дейността си (Yuock 1990: 144).

Исландската църква била управлявана от двама епископи със седалища съответно в Скалахолт и Холар. Когато единият от тях починал или се разболеел тежко и не можел да изпълнява задълженията си, според процедурата другият трябвало да предложи приемлив кандидат на първенците, събрали се в Алтинга – практика, предполагаща светска намеса, която би била абсолютно неприемлива на континента дори и преди Втория Латерански събор от 1139 г.

При избора на исландски епископи не се наблюдавали конфликти между представителите на най-влиятелните фамилии на острова, вероятно защото Църквата разполагала със съвсем скромни средства. Така например поне до 1267 г. двата епископски центъра не разполагали с капитул от каноници към катедралните църкви, вероятно защото епископите не разполагали с необходимите средства (Yuock 1990: 157).

Първият мъжки манастир бил основан в Исландия през 1133 г., а първият женски манастир – през 1186 г. Макара че манастирите играели важна роля в културния живот, съществуването и дейността им не променили съществено икономическото и политическото положение на Исландската църква. Манастирите обикновено били основавани с активното участие на местните *goðar* или на влиятелни фермери (*bændr*, ед. ч. *bóndi*), някои от които се оттегляли в обителите в края на живота си. Монасите не били много на брой – между 5 и 10 души в манастир. Те следвали или Бенедиктинския, или Августинския устав, но братствата не се числели към никой от континенталните ордени. Монасите се придържали към местните културни традиции (Yuock 1990: 152).

Така изложените факти показват, че през периода на Исландската република Исландската църква била тясно обвързана със светското общество. Фактор, който улеснил интеграцията на изграждащата се църковна и на вече съществуващата алтингова система било обстоятелството, че за около век и половина след християнизацията църквата в Исландия се развивала само-

стоятелно и независимо от висшестояща църковна власт. До острова се стигало трудно, а и той не бил приоритет за континенталните църковни институции. От покръстването до началото на XII в. Исландия се намирала в границите на диоцеза на архиепископа на Хамбург-Бремен, който бил прекалено зает със събитията в съседните Норвегия, Швеция и Дания, както и с тези в самата Северна Германия. Ситуацията не се променила особено, когато през 1104 г. било създадено архиепископство за цяла Скандинавия с център Лунд в Швеция (тогава под датска власт). Комуникацията с Лунд останала нередовна. През 1153 г. в Niðaróss (днешен Трондхайм) било основано архиепископство с диоцез Норвегия, Оркнейските, Хебридските и Фарьорските острови, Исландия и Гренландия. Връзките с Норвегия били традиционно добри, архиепископите в Норвегия подкрепяли духовенството в Исландия, но влиянието им върху исландското светско общество било ограничено. От края на XI в. (управлението на Сверир Сигурдарсон в Норвегия) до началото на XIII в. (управлението на Хакон Хаконарсон, 1217–1263 г.) Църква и светска власт в Норвегия били в конфликт и нямали време за Исландия (Yuock 1990: 149–150).

Интересните и нетипични за Средновековието отношения между Църква и общество в Исландия са отразени и в „Раздел за християнския закон“ в кодекса *Grágás*. Нормите в него предписват активно участие на християните в църковните дела.

Всяко новородено дете в Исландия трябвало да бъде своевременно кръстено, като според *Grágás* съдействието на всеки помолен за помощ християнин било задължително. На първо място, отговорен за това новородено да бъде отнесено при свещеник, за да бъде кръстено, бил неговият баща, който можел да помоли друг мъж да го придружи. Ако бащата отсъствал, отговорността падала върху главата на домакинството, в което детето било родено. Той също можел да поиска придружител. Ако липсвали и бащата, и главата на домакинството, тогава мъжете, които законно резидирали в домакинството, трябвало да поемат задължението и да откарат детето при свещеник. Ако и такива нямало, то най-близо живеещите мъже трябвало да се погрижат за кръщението или да окажат помощ. Ако някой, който имал задължението да отнесе дете за кръщение, не изпълнил задължението си или пък някой, помолен да помогне, откажел да го стори, според закона подлежал на наказание временно изгнаничество, а да повдигне съдебно преследване имал право всеки, който пожелал. Призоваването на съд трябвало да стане на местно ниво, като девет съседни на подсъдния трябвало да бъдат призовани на съдебното заседание (*Grágás* I, p. 23/K1).

Всеки глава на домакинство бил длъжен да предостави покрив на хора, тръгнали да отнесат дете за кръщаване – на общо четири души, от които трима възрастни мъже освен детето, а също и на коня им или друго впрегатно животно, което те водели със себе си. Ако домакинът притежавал собственост

по-малка от тази, която била определена като минимално необходимата за плащане на налог за участие в Алтинга, той трябвало да им даде стая в дома си и да им продаде храна и сено на цена, определена от съседите му. Заплащането трябвало да бъде извършено в срок до две седмици. Ако глава на домакинство откажел да осигури подслон на такива хора или да им помогне, подлежал на глоба от три марки, като призоваването му на съд било право на онзи, на когото били отказани подслон и помощ. Призоваването на съд трябвало да стане на местно ниво, като петима съседи на подсъдния трябвало да бъдат призовани на съдебното заседание (Grágás I, p. 23/K1).

Законът е предвидил как да се постъпи и при по-особени случаи – когато трябвало да се кръсти тежко болно дете или дете, родено при необичайни обстоятелства. Според *Grágás*, ако некръстено дете било толкова болно, че животът му бил в опасност и наблизко нямало свещеник, тогава и светско лице можело да извърши кръщението (Grágás I, p. 24/K1). Поради това всеки навършил пълнолетие мъж бил длъжен да знае думите, които било необходимо да бъдат произнесени при кръщаването на дете и придружаващите ги действия. Ако той не ги бил научил поради нехайство, наказанието му трябвало да бъде временно изгнаничество и епископът трябвало да се заеме с това дело (Grágás I, p. 26/K1).

Ако пък дете бъдело родено на крайбрежно островче, всеки, помолен да послужи с лодка на мъжете, които отивали да го отнесат при свещеник, трябвало да се отзове веднага, когато времето позволявало. Всеки глава на домакинство бил длъжен да даде подслон на група мъже, доплавали от островче за кръщаване на дете, като мъжете трябвало да са най-много петима, а заедно с детето – шест души. Онзи, който бил превозил мъжете с детето до брега, трябвало да ги превози обратно до островчето (Grágás I, p. 24/K1).

В случай че жена родяла дете по време на пътуване, съпровождащите я мъже били длъжни да го отнесат за кръщаване, или пък мъжете, най-напред помолени да го сторят (Grágás I, p. 24/K1).

В отделна статия в *Grágás* още веднъж ясно и конкретно е определено наказанието за всеки, който не съдействал за кръщаването на новородено. Временно изгнаничество заплашвало всеки мъж, който, след като бил длъжен да отнесе дете за кръщаване, не го бил сторил, или пък онзи, който бил отказал да го пропусне през имота си, или да му послужи с лодка, или с впрегатно животно, без да има основание, прието от закона. Призоваването на съд в тези случаи трябвало да стане на местно ниво, като деветима съседи на подсъдния трябвало да бъдат призовани на съдебното заседание (Grágás I, p. 24/K1).

Християните в Исландия имали определени задължения за осигуряването на достойно погребение на своите съотечественици. Всеки мъртвец, който имал право на църковно погребение, трябвало да бъде отнесен в църква веднага, след като мъжете, с които бил живял, се приготвели. Ако починалият имал

наследник, последният, заедно с мъжа, когото помолел да го придружи, трябвало да отнесе тялото в църква. Ако никой от наследниците не присъствал или те не били навършили пълнолетие, тогава главата на домакинството, който последен бил дал подслон на починалия, трябвало да отнесе тялото в църква. Ако всички горепосочени мъже отсъствали, тогава мъжете, живеещи най-близо, трябвало да отнесат тялото в църква, като вземели ленено или домашно платно от стопанството, където бил живял покойният, и приготвели трупа за погребение. Ако починалият не разполагал със собственост, която да осигури необходимото за погребение, мъжът, отговорен за откарването на тялото в църква, трябвало да приготви всичко за погребението (Grágás I, p. 26/K2).

Всеки глава на домакинство бил длъжен да подслони човек, който превозвал тяло за погребение, заедно с четирима придружители и кон или впрегатно животно, ако те водели такова. Ако той откажел, трябвало да плати глоба от три марки, като призоваването му на съд било право на онзи, на когото бил отказал подслон. Призоваването на съд трябвало да стане на местно ниво, като петима съседи на подсъдния трябвало да бъдат призовани на заседанието (Grágás I, p. 27/K2).

Откаралият мъртво тяло за погребение до църква имал право да потърси компенсация за разносните си от имота на покойния или, ако в същата четвъртина нямало такъв имот, той можел да я потърси от наследниците. Ако нито покойникът, нито наследникът му притежавали собственост, която да осигури компенсация, не трябвало да се търсят пари там, където те липсвали – гробът и погребалната служба трябвало да са безплатни. Ако пък имало достатъчно имущество, което да покрие ако не всички, то поне част от разходите, то това имущество на първо място трябвало да бъде използвано за подготвяне на тялото за погребение, а след това за заплащане на погребалната служба. Последна трябвало да бъде заплатена таксата за гроба (Grágás I, p. 28/K2).

Според закона всички гробове трябвало да струват еднакво, без значение дали в църковния двор се намирили по-близо или по-далеч от храма. За гроба на всеки покойник трябвало да бъдат платени по 12 ел¹¹, освен ако не ставало въпрос за дете с още непоникнали зъби – тогава за гроба се плащало наполовина. За погребалната служба свещеникът трябвало да получи 6 ел. Мъжът, който бил донесъл тяло за погребение в църква, трябвало да плати таксата за гроба и за погребалната служба (Grágás I, p. 27/K2).

В *Grágás* много подробно са разгледани случаите на смърт, при които покойникът бил издъхнал далеч от близките си или нямал такива. Така например, ако скитник починал в нечий дом, главата на домакинството трябвало да отнесе тялото му до църква. Ако човекът имал у себе си някаква собственост, то всичко, което било необходимо за подготвянето му за погребение, трябвало да се вземе от тази собственост. Ако той притежавал повече имущество у себе си или някъде другаде, домакинът, който го бил подслонил преди да почине,

можел да вземе това имущество, освен ако през четирите дни, определени за придвижване¹², на покойния бил предоставен подслон на място, в което той е можел да остане и което бил напуснал по свое решение и без съгласието на роднините си – тогава главата на домакинството, който го бил подслонил преди смъртта му, имал правото да получи цялото имущество, което той притежавал у себе си, но нищо повече. Роднините на покойния следвало да получат собствеността, която скитникът притежавал на друго място (Grágás I, p. 28/K2).

В случай, че някой починал на крайбрежно островче, да откарат тялото за погребение били длъжни онези, които щели да имат задължението да го сторят и ако той бил починал на големия остров, или пък онези, с които бил съжителствал в рибарска хижа, ако бил починал в такава. Онзи, който бъдел помолен да послужи с лодка, трябвало да го стори, ако притежавал лодка. Ако някой откажел да даде лодката си или да осигури право на преминаване, трябвало да плати глоба от три марки (Grágás I, p. 28/K2).

Тялото на починал в търговска хижа¹³ трябвало да бъде откарано до църква от хората, които обитавали хижата заедно с него. Ако пък някой починал по време на пътуване, спътниците му трябвало да отнесат тялото му до църква (Grágás I, p. 29/K2).

Ако мъртви тела бъдели изхвърлени на брега на морето или на сладководен басейн, собственикът на земята трябвало да ги откара до църква. Ако заедно с телата бъдело изхвърлено и някакво имущество, всичко, необходимо за погребението, трябвало да бъде осигурено от това имущество. Ако имуществото се оказало с по-голяма стойност, собственикът на земята можел да задържи остатъка в очакване на съдебно решение (Grágás I, p. 29/K2).

Ако мъртвото тяло на скитник бъдело открито на пасище, собственикът на земята трябвало да го откара до църква и можел да запази цялото имущество, притежавано от покойника, намерено у него. Ако покойният притежавал и друго имущество, то принадлежало на роднините му (Grágás I, p. 29/K2).

Ако мъртво тяло бъдело открито в нечия земя или в отдалечена постройка, собственикът трябвало да откара тялото в църква и да се погрижи за имуществото, намерено у покойния, като го запази за роднините му (Grágás I, p. 29/K2).

Ако мъртво тяло бъдело открито в планината, там, където корита на потоци бележели граници между имоти, то трябвало да бъде откарано до църква от оня, който живеел най-близо до онзи поток, чийто извор бил най-близо до тялото, при условие, че той имал на разположение поне двама слуги. Тялото трябвало да бъде транспортирано до областта, към която течал потокът (Grágás I, p. 29/K2).

Ако мъртво тяло бъдело открито на общинско пасище или на общинска земя, то онзи, който живеел най-близо и който разполагал с поне двама слуги, трябвало да откара тялото до църква (Grágás I, p. 29/K2).

Ако някой починал по време на заседанията на Алтинга или на есенно събрание, онези, които обитавали заедно с него един и същ навес¹⁴, били длъжни да отнесат тялото в църква. Ако някой починал на място за пролетно или есенно събрание, след като хората се били разотишли, онзи, който живеел най-близо до покойния и имал на разположение поне двама слуги, трябвало да откара тялото до църква. Ако някой починал на мястото, където се провеждал Алтингът, след като хората се били разотишли, стопанинът, който живеел там, трябвало да откара тялото в църква¹⁵ (Grágás I, p. 28-29/K2).

След детайлното разглеждане на случаи на смърт при различни обстоятелства и грижливото определяне на кръга от хора, длъжни да се погрижат за погребението на тленните останки, законодателят още веднъж е уточнил наказанията за онези, които се осмелели да се отклонят от задълженията си към покойник. Законът постановява, че ако някой, който бил длъжен да откара мъртво тяло до църква, не го сторел, трябвало да плати глоба от три марки, а право да го призове на съд имал всеки, който пожелал. Призоваването на съд трябвало да стане на местно ниво и петима съседни на подсъдния трябвало да бъдат призвани на съдебното заседание. Онзи, който бил призван на съд затова, че не бил откарал тялото на мъртвец в църква, можел да се защити, като получил съдебно решение, удостоверяващо, че е смятал, че покойният е нямал право да бъде погребан в църковно гробище, и тогава глобата отпадала. Но съдът трябвало да го задължи да откара тялото в срок до две седмици след края на съдебното заседание. Ако пък някой откарал в църква тялото на мъртвец, който нямал право на погребение на църковна земя, трябвало да бъде наказан с временно изгнаничество, освен ако не получил съдебно решение, удостоверяващо, че е смятал, че покойникът е имал право на църковно погребение; и той трябвало да откара тялото обратно в разстояние на една седмица от края на заседанието, и да компенсира църквата за оскверняването с 12 унци-единици¹⁶ (Grágás I, p. 29-30/K2).

В Grágás са определени четири случая, при които тяло на мъртвец не можело да бъде погребано на църковна земя: ако човекът не бил кръстен; ако бил обявен извън закона (той обаче можел да бъде погребан с разрешението на епископа на съответната четвъртина); ако сам си бил нанесъл раните, причинили смъртта му, освен ако след това не се бил разкалял и не се бил изповядал пред свещеник или не бил казал на мирянин, че се разкайва, дори не с думи, а със знаци; ако епископът бил забранил църковно погребение (Grágás I, p. 30/K2).

Човек без право на църковно погребение трябвало да бъде погребан на разстояние най-малко от един изстрел с лък от която и да било стена, ограждаща нечия земя, на място, където нямало плодородна земя или ливада, или пък не извираща вода, течаща към нивите; и никаква погребална служба не трябвало да се извършва (Grágás I, p. 30/K2).

Важно задължение на християните в Исландия било плащането на църковния десятък и в законника *Grágás* точно е разписано как трябвало да става това. Всеки християнин бил длъжен да плати половината от дължимия от него десятък на храма, посочен от епископа. Задължение на последният било да раздели диоцеза си на части така, че обитателите на всяка ферма да знаят точно в коя църква трябвало да плащат десятъка си. Всеки, задължен да плаща десятък, трябвало да отиде пред портата на стопанството, в което се намирал църковният храм, в четвъртъка след изтичането на четири седмици от лятото¹⁷. Издължаването на десятъка трябвало да стане в домашнотъкано платно или други тъкани¹⁸, или в злато, или в пречистено сребро. Освен това половината от десятъка, който трябвало да бъде платен на мястото, т.е. четвърт от общия дължим десятък, можел да бъде платен във въськ или в дървен материал, или в катран, но при желание от страна на плащания всичко можело да бъде издължено в домашнотъкано платно (*Grágás* I, р. 32/К4).

Исландия била първата северна страна, където бил въведен църковният десятък – през 1096 г. Десятъкът, събиран от населението на острова, представлявал вземане в размер на 1% от имуществото на всеки християнин. Събраното като десятък било разделяно на четири равни части: една била предназначена за епископа, една – за епархийската църква, една – за свещеника и една – за просяците. Всъщност всеки пазител на църковен храм получавал двете части от събраното – тази за храма и тази за свещеника, и наемал свещеник, ако самият той не изпълнявал тази длъжност. Често грижите за храм и стопанисването на имотите му се предавали от поколение на поколение, като частна собственост (Karlsson 2001: 39–40).

Ако дължимият десятък не бъде платен, както било предписано, по закон пазителят на съответната църква, трябвало да назове свидетели, които да потвърдят, че плащане не предстояло, и тези свидетели трябвало да бъдат призовани там, на полето, пред портата на стопанството му, и трябвало да бъде обявено, че нарушителят подлежал на глоба от 6 марки и трябвало да заплати в двоен размер неиздължения десятък, като равностойността му трябвало да бъде определена от съседите му¹⁹ (*Grágás* I, р. 32/К4).

Според кодекса *Grágás* християните в Исландия били длъжни да полагат грижи за опазването на църковното имущество. Така например, ако наемател живеел във ферма, на земята на която била построена църква, и храмът изпаднал в такава разруха, че в него не могли да бъдат извършвани служби при всякакво време, наемателят трябвало да уведоми собственика на земята и той да дойде и да ремонтира църквата. Собственикът трябвало да се отзове и до две седмици, след като е бил уведомен, църквата трябвало да бъде поправена така, че в нея да могат да бъдат извършвани служби. Ако това не било сторено, той трябвало да бъде глобен 3 марки. Ако наемателят не успеел да се свърже със собственика, сам трябвало да поправи църквата и да изиска

разходите да му бъдат възстановени от собственика. Но ако жури от съседите отсъдело, че служби са можели да бъдат извършвани в църквата дори и без тя да е била ремонтирана, тогава собственикът не бил длъжен да плаща за ремонта. Наемателят щял да получи Божията благодарност за грижите си (Grágás I, p. 34/K4).

Законодателят е предвидил сурово наказание за посегателство върху църковно имущество. Според *Grágás* онзи, който се осмелял да вземе собственост, дарена на църква, и да я продаде или даде на някого, трябвало да понесе наказание временно изгнаничество. Същото наказание се предвижда и за онзи, който е купил такова имущество, ако е знаел какво купува. В този случай съдебното преследване било в ръцете на онзи, който отговарял за храма, ако той желал да повдигне такова, или в ръцете на всеки, който пожелал. С временно изгнаничество трябвало да бъдат наказани и пазител на храм или ктитор на храм, осмелили се да продадат църковно имущество. Такова било наказанието и за всеки, който вземел нещо от църква. Съдебното преследване в този случай било в ръцете на всеки, който поискал да го повдигне. Призоваването трябвало да стане на местно ниво, като трябвало да бъдат призовани 9 съседни на подведения под отговорност и той бивал осъден, ако това жури от съседите отсъдело, че подсъдимият бил виновен. Ако откраднатият предмет не бил продаден, трябвало да бъде върнат обратно на църквата, а ако бил продаден, на църквата трябвало да бъде присъдена такава сума, каквато съседите преценили, че съответствала на стойността на откраднатото (Grágás I, p. 33/K4).

В *Grágás* детайлно са определени задълженията към паството на енорийските свещеници. Новородено дете трябвало да бъде отнесено за кръщаване в законния дом на свещеника, освен ако мъжете, които се били заели с това, не срещнали духовника по пътя си и не го помолели да извърши кръщаването на самото място. Ако той откажел, подлежал на наказание временно изгнаничество, като призоваването му на съд било право на онези, които били донесли детето. Призоваването на съд трябвало да стане на местно ниво, като девет съседни на подсъдния трябвало да бъдат призовани на заседанието (Grágás I, p. 23/K1).

Изолираността на общностите, които обитавали рядко населения остров, карала законодателя да предяви такива изисквания към енорийските свещеници, които да осигурят готовността им да служат по всяко време на денонощието и при всякакви условия. Никой свещеник не трябвало да напуска дома си за нощ или повече, без да вземе със себе си всичко, необходимо за кръщаването на дете (вода, сол, миро). Ако тези неща не се окажели у него, когато той бил далеч от дома си, но през това време не се наложило да кръсти дете, предвиденото за него наказание било три марки. Но ако тези неща се окажели нужни и липсата им станела причина да не бъде извършено кръщаване, наказанието за

свещеника било временно изгнаничество, като призоваването му на съд било право на онези, които били донесли дете за кръщаване. Призоваването на съд трябвало да стане на местно ниво, като девет съседи на подсъдния трябвало да бъдат призовани на съдебното заседание (Grágás I, p. 24/K1).

В Grágás са изяснени и задълженията на свещеника при погребение. Ако тяло на покойник бъдело откарано до енорията на свещеник, последният бил длъжен да придружи тялото до мястото на погребване, ако предварително бил предупреден и ако мястото се намирало в рамките на общината²⁰. Тогава той трябвало да получи таксата за погребението, както и в случай, че не бил предупреден и не трябвало да придружи мъртвеца. Свещеник не бил задължен да придружи покойник, ако трябвало да напусне общината, при условие, че в нея имало църква с гробище. Но ако свещеникът не придружал тялото на покойник, другият свещеник, който извършел погребалната служба, трябвало да получи таксата. Ако свещеник напуснел своята епархия без да остави заместник, нямал право да получава таксите за погребения, ако хора починели в негово отсъствие (Grágás I, p. 28/K2).

Всеки свещеник трябвало да отслужва литургия, утринна молитва и вечерня в църквата, за която е бил ръкоположен, на всички църковни празници, както и по време на Великите пости, и на коледните пости, и през дните на тримирене²¹. Пазителят на църковен храм трябвало да обяви при Скалата на закона²² или в Съдебния съвет споразумението, което бил сключил със свещеника (Grágás I, p. 35/K4).

Ако свещеник напуснел църквата, за която бил обучаван или пък отсъствал и не изпълнявал задълженията си, онзи, който го приемал в дома си или присъствал на негови служби, или живеел в едно помещение с него, трябвало да бъде наказан с пълно изгнаничество. Такъв случай бил за Петия съд и трябвало да бъде обявен пред Скалата на закона, и свещеникът трябвало да бъде издирван, както би бил издирван роб (Grágás I, p. 35/K4).

Свещеник можел да се освободи от служене в църква, ако обучел някой друг, който да служи на негово място, и то човек, оценен като достоен от страна на епископа. Ако свещеник се разболеел, пазителят на храма трябвало да реши колко дълго да се грижи за него. Ако той преценил, че болестта на свещеника щяла да бъде продължителна, можел да го предаде на роднините му и ако свещеникът оздравеел след това, бил свободен от задълженията си към тази църква. Ако свещеник починел и оставел собственост, храмът и неговият пазител трябвало да получат от нея равностойността на 360 6-ел унции-единици. Ако притежаваното от свещеника имало по-висока стойност, остатъкът трябвало да бъде предаден на роднините му (Grágás I, p. 35/K4).

Свещеник имал право да получава възнаграждение за службата си в размер на не повече от 12 марки през времето между две свиквания на Алтинга. Ако той оценял или изискал за службата си повече от определеното по закон,

трябвало да бъде глобен три марки за това. Освен това никои не бил длъжен да му плати повече от дължимото по закон, дори и да се бил уговорил с него (Grágás I, p. 37/K6).

* * *

Както отбелязва Й. Бюк, трудно е да се прецени влиянието на Исландската средновековна църква върху общество като исландското, което обитавало относително беден и рядко населен регион, част от Скандинавия, където натрупването на богатства било недостатъчно концентрирано, за да доведе до развитието на комплексни светски управленски структури (Yuock 1990: 137). „Раздел за християнския закон” на *Grágás* показва, че в Исландия църковните практики били нетрадиционни в сравнение с наложените от Рим на континента. Исландците приели християнството по мирен начин и Църквата разширила културния им хоризонт. Около два века обаче тя се развивала без почти никакъв външен надзор и ръководство и не била напълно изградена институция, а имотите ѝ били контролирани от светски лица. Исландското свещеничество не било структурирано в отделно съсловие и било подсъдно на съдебни журита от миряни. Първите поколения исландски духовници виждали своята мисия в заздравяването на единството на исландското общество. Проучването на църковната организация в Исландия, на наказанията за нарушаването на църковните закони и на системата за налагане на тези наказания води до извода, че общественият контрол върху Исландската църква през периода на Исландската република бил много силен и ефективен. Същевременно исландското общество полагало огромни усилия да направи членовете си добри християни.

БЕЛЕЖКИ

¹ Относно отделните етапи на заселването на Исландия вж. Karlsson 2001: 9–15.

² Средновековен исландски ръкопис, описващ с подробности заселването на Исландия от норвежци през IX и X в.

³ Следва да се отбележи, че точното време на образуването на т.нар. *Hreppar* не е известно, освен че те вече съществували през 1096 г. Дали първите от тях са били образувани през IX, X или XI в. не е възможно да се установи точно. Все пак историците приемат, че първите възникнали през X в., а някои дори приемат и по-ранно възникване. – Вж. напр. Jóhannesson 1974.

⁴ Свещеникът Ари Торгилсон написал около 1118–1122 г. *Íslendingabók* („Книга за исландците”) – съчинение за исландската история.

⁵ Има известна неяснота по отношение на това кой е притежавал мястото, където се свиквал Алтингът, т.нар. Тингвेलир (Þingvellir), преди възникването на самото събрание. Долината била разположена в непосредствено съседство до земите на споменатия Инголфур и вероятно първоначално му е принадлежала. От друга страна, в една от сагите има сведение, че тази земя е била конфискувана от човек извън закона. Освен

това трябва да се отбележи, че позицията на върховен първенец била запазена за потомците на Инголфур. Дали те са дарили земята или са били наградени с нея, защото са били първите заселници (и вероятно са свикали първия местен тинг) не е известно. Функцията на върховния първенец била изцяло церемониална – той само откривал Алтинга всяка година. – Вж.: Solvason 1991: p. 35, note 34; Byock 1990.

⁶ Изразявало се в конфискация на собствеността на осъдения и прогонването му от територията на Исландия за три години, но при временно запазване на правото на престой и преминаване. Осъденият на временно изгнаничество запазвал известно право на протекция. Според *Grágás* (K52-K53) той можел да остане необезпокояван на три определени места на острова и никой нямал право да го напада, докато бил в което и да било от тях или на един изстрел с лък разстояние от тях, или се придвижвал по пътищата, които ги свързвали, стига да не се отдалечал от пътя на повече от едно копие разстояние при преминаването на други пътища. Изгнаникът можел да се радва на такъв имунитет в продължение на три години, ако всяко лято молел за право на напускане на Исландия с поне три кораба. Ако той не спазел тези изисквания, ставал пълен изгнаник.

⁷ Пълното изгнаничество поставяло извършителя извън обществото. Това наказание било доживотно и включвало загуба на цялото имущество, което бивало конфискувано от съд по конфискациите, загуба на статус и права (граждански, семейни, религиозни) и пълно лишаване от всякаква помощ, т.е. на практика означавало смъртна присъда. Онзи, който оказал помощ на осъдения (с подслон, храна, съвет и пр.), нарушавал закона. За главата на такъв изгнаник имало награда и всеки можел безнаказано да го убие.

⁸ Според *Grágás* в Исландия трябвало да има двама епископи. Седалището на единия от тях трябвало да бъде в Скалахолт (Skálaholt), а на другия – в Холар (Hólar) в Hjaltdalur (*Grágás* I, p. 33-36/K5). В Скалахолт било частното жилище на първия епископ на Исландия Isleifr Gizurarson (1056–1080 г.), което станало постоянна епископска резиденция по времето на неговия син и приемник Gizurt Isleifsson (1081–1118 г.). Втората епархия с епископска църква и резиденция в Холар била основана за ръкополагането на Jón Ogmundarson 1106–1121 г./). – Вж. *Grágás*, p. 35, note 40. Епископът на Холар трябвало да извършва обиколка на четвъртината Norplendingar веднъж на всеки 12 месеца, докато епископът в Скалахолт трябвало да прави обиколки на останалите три четвъртини, по една всяко лято (*Grágás* I, p. 33-36/K5).

⁹ Относно християнизацията на Исландия вж.: **Strömbäck, D.** The conversion of Iceland: a survey. Translated and annotated by Peter G. Foote. Viking Society for Northern Research, London: University College, 1975; **Adalsteinson, J. H.** Under the Cloak: The Acceptance of Christianity in Iceland with Particular Reference to the Religious Attitudes Prevailing at the Time. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis, 1978; **Gislason, J.** Acceptance of Christianity in Iceland in the Year 1000 (999). – In: Old Norse and Finnish Religions and Cultic Place-Names. Based on papers read at the Symposium on Encounters between Religions in Old Nordic Times and on Cultic Place-Names, held at Abo, Finland, on the 19th–21st of August 1987. Ed. Tore Ahlback. Abo. Donner Institute for Research in Religious and Cultural History, 1990, pp. 223–255; **Sawyer, B. and P. Sawyer.** Medieval Scandinavia from Conversion to Reformation ca. 800–1500. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1993; **Sawyer, P.** The Process of Christianization in the Tenth and Eleventh Centuries. – The Christianization of Scandinavia. Report of a Symposium held at Kungälv, Sweden, 4–9 August 1985. Alingsås, Sweden: Viktoria Bokforlag, 1987, pp. 68–87; **Wood, I.** Christians and Pagans in Ninth-Century

Scandinavia. – *The Christianization of Scandinavia. Report of a Symposium held at Kungälv, Sweden, 4–9 August 1985*. Alingsås, Sweden: Viktoria Bokforlag, 1987, pp. 36–67.

¹⁰ През 1190 г. архиепископът на Niðaróss (днешен Трондхайм в Норвегия), на когото била подчинена Исландската църква, забранил *godar* да бъдат ръкопологани за свещеници с цел да бъде ограничен контролът на светските първенци над исландското духовенство. Макар че тази забрана никога официално не станала част от исландските закони, няма сведения за ръкополагане на *godar* след тази година. Вече ръкоположените обаче запазили постове си. – Вж. Vuock 1990: 150.

¹¹ Ел била стандартна единица за измерване на домашнотъкано платно – със стандартно качество и ширина от 2 ел (според *Grágás*). Първоначално ел се равнявала приблизително на ок. 49.2 см, а по-късно – на 54–57 см. Всъщност заплащането на глоби, такси и данъци ставало с домашнотъкано сукно. Стандартно парче такова сукно имало размери 6 ел дълж. и 2 ел шир.

¹² Дните от четвъртък до неделя в края на месец май, когато било време за смяна на постоянното жилище, за продължаване или подновяване на договорите на домашните слуги и наемателите.

¹³ Временно жилище, построено в близост до кей, използвано от чужди моряци и хора, чакащи да бъдат превозени с плавателно средство.

¹⁴ Временно съоръжение, използвано за подслон, изградено на място, където се събирали участниците в местните събрания и в Алтингга.

¹⁵ На това място стопанство съществувало вероятно от времето на заселването на острова от норвежците – ок. 870–930 г. Стопанинът на фермата имал църква, построена вероятно скоро след покръстването.

¹⁶ Унцията била мярка за тежест, равна на 28,3 г. Използвала се за измерването на злато и сребро. Единицата-унция обикновено била еквивалентна на онова, което можело да бъде купено с една унция сребро при използване на други средства за обмен, обикновено домашнотъкано платно, но също и с други законни платежни средства. Единицата-унция в домашнотъкано платно се наложила в Исландия и като парична единица, обикновено представяна като парче платно, дълго 6 ел и широко 2 ел, със строго определено качество, макар че и платно с дължина три и четири ел също било използвано в някои региони или при предварителна уговорка. Съотношението между стойността на унцията-единица в домашнотъкано платно и унцията от пречистено сребро (т.е. сребро с качество, приемано при заплащането на вергелд и при други плащания) вариало както следва: ок. 1000 г. – 3:1 (т.е., 18 ел към 1 унция); ок. 1100 г. – 8:1 (48 ел към 1 унция); ок. 1200 г. – 7.5:1 (45 ел към 1 унция); ок. 1300 г. – 6:1 (36 ел към 1 унция). – Вж. *Grágás*, p. 253. Обикновено в законите се приема, че съотношението 48 ел към унция сребро трябва да се прилага при изплащане на компенсаци, глоби и наказателни плащания.

¹⁷ Между 7 и 13 май. – Вж. *Grágás*, p. 32, note 27.

¹⁸ Платно или други тъкани, изработени в домакинството, с определени размери и качество, използвани като средство за размяна. – Вж. *Grágás*, p. 32, note 28.

¹⁹ Обикновено хората сами изчислявали големината на десятъка си и я обявявали под клетва. – Вж. *Grágás*, p. 32, note 29.

²⁰ Местна административна единица, която представлявала общност от поне 20 домакинства, подлежащи на заплащане на такса за участие в Общото събрание.

²¹ Трите дни, предназначени за пост – сряда, петък и събота, през четири седмици в годината. – Вж. *Grágás*, p. 35, note 37.

²² Скала на мястото, където заседавал Алтингът, на която седял Рецитиращият законите.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Grágás I: Laws of Early Iceland. Grágás I: The Codex Regius of Grágás, with material from other manuscripts. Transl. by A. Dennis, P. Foote, R. Perkins. Winnipeg, Canada: University of Manitoba Press, 1980.

Сверисон 2001: Сверисон, А. Е. Републиката на викингите. – В: Викингите – мореплаватели, откриватели, създатели. Материали от международна конференция, проведена в Софийския университет „Св. Климент Охридски“ (15–17 май 2000). Софийски университет, София, 171–178.

Barden 2010: Barden, G., Murphy, T. Law and Justice in Community. Oxford University Press.

Byock 1990: Byock, J. L. Medieval Iceland: Society, Sagas, and Power. Berkeley and Los Angeles, California: University of California Press.

Foote 2003: Foote, P. 1117 in Iceland and England. The Dorothea Coke Memorial Lecture in Northern Studies delivered at University College London, 14 March 2002. Published for the College by the Viking Society for Northern Research, London. University College London.

Jóhannesson 1974: Jóhannesson, Jón. A History of the Old Icelandic Commonwealth: Íslendinga Saga. Trans. Haraldur Bessason. Univ. of Manitoba Icelandic Studies. Winnipeg: Univ. of Manitoba Press.

Karlsson 2001: Karlsson, G. Iceland's 1100 Years: The History of a Marginal Society. London: Hurst & Co.

Sigurðsson 1999: Sigurðsson, J. V. Chieftains and Power in the Icelandic Commonwealth. Viking Collection Series. Vol. 12. Odense University Press, 1999, pp. 185–188.

Solvason 1991: Solvason, B. T. R. Ordered Anarchy, State, and Rent-seeking: the Icelandic Commonwealth, 930–1264. A Dissertation Submitted to the Faculty of the Graduate School of George Mason University. George Mason University, Fairfax, Virginia, Summer 1991.

Vésteinsson 2000: Vésteinsson, O. The Christianization of Iceland. Priests, Power, and Social Change 1000–1300. Oxford: Oxford University Press.